

ali ljubljana sploh potrebuje spomeniško varstveno službo

ob natečaju za pridobitev urbanistično arhitekturne rešitve za območje kolizej

dr. breda mihelič

Urbanistični inštitut RS

uvodnik
esej
zgodovina
prevodi

V razstavnih dvorani na Ljubljanskem gradu je bila od 22. 10. 2004 do 28. 10. 2004 na ogled razstava projektov, ki so prispeli na mednarodni vabljeni natečaj za urbanistično arhitektonsko ureditev kompleksa Ljubljanski Kolizej. Razpis natečaja in natečajne rešitve so sprožili vročo razpravo med zagovorniki in nasprotniki tega projekta. Čudi me, da je bilo v zagovor ohranitve Kolizeja napisanih sorazmerno malo besed, medtem ko so nekateri pisci izven stroke zapisali, da Kolizej ni vreden zaščite, da je odlok o razglasitvi Kolizeja za kulturni spomenik zastarel in da prenova objekta sploh ni več možna. Menim, da je vendarle treba poudariti, da spomeniško varstvo ni ljubiteljska dejavnost, ki nekritično ščiti vse, kar je staro, pač pa stroka, ki pri svojem delu uporablja objektivne, mednarodno uveljavljene metode dela in merila vrednotenja. Takšna izhodišča je med drugim deklarativno sprejela tudi Slovenija s podpisom mednarodnih pogodb in konvencij.

Kolizej je bil poleg Cukrarne, ki je bila zgrajena 1830, in Kazine iz 1836-37, najpomembnejša in najmonumentalnejša stavba in eden najpomembnejših spomenikov prve polovice 19. stoletja v Ljubljani. Zgrajen je bil po načrtih graškega arhitekta in industrialca J. B. Withalma po vzoru njegovega graškega Kolizeja. Bil je prva večja stavba ob sedanji Gosposvetski cesti in je zaznamoval začetek urbanizacije severozahodnega dela Ljubljane.

Kolizej je eden prvih primerov zgodnjega historicizma v Ljubljani in pomeni pomemben slogovni preobrat od klasicističnih idealov in uradniške arhitekture prve polovice 19. stoletja. Njegove monumentalne razsežnosti (tloris ima skoraj 15.000 m²) in prostorske značilnosti (obsegal je 6 dvoran in celo 126 sob) so bile za čas njegovega nastanka izjemne in enkratne, saj je Ljubljana tedaj štela komaj 25.000 prebivalcev. Kolizej je bil zgrajen za potrebe vojaštva, vendar je bil v drugi polovici 19. stoletja zaradi bogate mešanice dejavnosti, ki so potekale v njem, tudi središče mestnega javnega življenja.

Že leta 1986 je bil na Ljubljanskem urbanističnem zavodu narejen načrt za prenovu Kolizeja, ki je dokazal, da je objekt primeren za različne dejavnosti, seveda ob ustrezni gradbeno-tehnični sanaciji. Da se historična arhitektura, kakršna je ljubljanski Kolizej, zaradi svojih prostorskih in funkcionalnih lastnosti izredno dobro prilagaja zahtevam modernega načina življenja in različnim novim dejavnostim, pa dokazuje tudi mnogo uspešnih domačih (prenove elektrarne za kulturne prireditve, Metelkove, kasarne na Poljanah za kulturne ustanove in šolstvo, Katoliške tiskarne za univerzo) in tujih primerov (prenove nekdanje železniške postaje Orsay v Parizu v muzej, stare plinarne v moderno galerijo Tate Modern v Londonu – če omenim samo najbolj znani).

Za vrednotenje kulturne dediščine se v spomeniškovarstveni stroki uporabljajo strokovna merila, ki so mednarodno uveljavljena in jih je sprejela tudi Slovenija:

- avtorsko, s katerim ugotavljamo, kakšen pomen ima enota dediščine v opusu avtorja, arhitekta, stavbenika, oblikovalca. Kolizej je delo pomembnega graškega arhitekta J. B. Withalma (1771-1865), ki je zgradil vrsto pomembnih stavb v Gradcu, med drugim tudi Kolizej in t. i. Železno hišo, ki je ohranjena in prenovljena vključena v sklop novega modernega muzeja v Gradcu;
- starost je eno najbolj objektivnih meril, po katerih lahko vrednotimo kulturno dediščino. Mnogo držav med dediščino avtomatično šteje objekte, ki so starejši od sto let, in jih tudi avtomatično zavaruje. Kolizej je star 160 let;
- redkost je merilo, po katerem v dediščino avtomatično uvrščamo redke primere stavbnih tipov, konstrukcijskih načinov in uporabe materialov, prostorske zasnove, arhitekturne kompozicije, parkovne zasnove itd. Kolizej je enkratni primer stavbnega tipa, ki se je še ohranil v srednji Evropi;
- s prostorskim merilom ugotavljamo pomen objektov ali območij v njihovem širšem prostorskem kontekstu. Kolizej prostorsko zaznamuje vstop v mestno središče.

Po teh merilih je bil Kolizej ovrednoten kot kulturni spomenik lokalnega pomena in razglašen z odlokom MOL leta 1993. To pomeni, da se je takratna mestna oblast s takšno oceno načelno strinjala in je zaščito spomenika podpirala.

Danes predstavniki iste MOL zagovarjajo rušenje spomenika in kot argument navajajo slabo stanje objekta. Ohranjenost je sicer primerno merilo za vrednotenje stanja dediščine, nikakor pa ne za vrednotenje dediščinskih lastnosti. Slabo stanje spomenika kaže le na to, da lastnik ne izpolnjuje dolžnosti, ki mu jih nalaga 50. člen zakona o varstvu kulturne dediščine, ki pravi, da mora lastnik spomenik varovati, ga ohranjati na lastne stroške ter ga uporabljati tako, da dosledno upošteva njegovo kulturno funkcijo. 54. člen zakona pa celo predvideva možnost, da v primeru, če lastnik s spomenikom ne ravna, tako kot zahteva zakon, in je spomenik ogrožen, sodišče na predlog države ali lokalne skupnosti spomenik razlasti, da tako omogoči njegovo ohranitev. Slabo stanje pomeni, da je treba sprožiti alarm za njegovo prenovu in vzdrževanje. Namesto da bi mestna uprava uporabljala sredstva za zaščito, ki jih nalaga zakon, ne ukrepa, ko lastniki Kolizeja stanje še poslabšujejo (centralno ogrevanje, vodovod, smeti). V ljubljanski praksi se je namreč uveljavila posebna metoda, kako pristojne prepričati, da spomenika ni mogoče ohraniti – tako da mu lastnik še malo pomaga k propadanju ali celo k temu, da se podre. Le zakaj imamo zakone in inšpekcije?

Kakšne so bile natečajne podlage, po katerih so delali natečajniki, ne vemo, saj so nastale v ozkem krogu razpisovalca. Glede na to, da natečajniki niso upoštevali nobenih omejitev, ne tistih, ki izhajajo iz odloka o razglasitvi Kolizeja za kulturni spomenik, ne tistih, ki so zapisane v veljavnih PUP, sklepam, da so pripravljavci natečajnega gradiva te podatke v gradivu namenoma izpustili. Kajti

nihče od natečajnikov Kolizeja ni poskušal ohraniti in prenoviti (čeprav imena povabljenih vsekakor dokazujejo, da bi bili njihovi predlogi tudi v tem primeru lahko izredno zanimivi) in vsi razen enega so nasilno posegli v obstoječo silhueto ob vstopu v mesto s severozahodne strani, ki je tudi predpisana v PUP za to območje. Glede na tako enoten pristop k nalogi domnevam, da natečajniki bodisi niso bili seznanjeni z veljavnimi določili ali pa so dobili namig, da jih ni treba upoštevati. Čudi pa me, da jim teh podatkov nista dala niti predstavnik MIK, podsekretar za kulturno dediščino, niti načelnik oddelka za urbanizem MOL, čeprav sta bila oba člana žirije.

Natečaj za Kolizej je še enkrat pokazal, da zakoni, pa naj bodo spomeniškovarstveni ali urbanistični, niso pomembni, kadar gre za »višji« interes, ter da jih najraje in najdosledneje kršijo tisti, ki so jih sprejeli in ki so jih po funkciji dolžni spoštovati in izvajati. Dokazov za to je veliko in obsegajo tako rušenja kot neustrezno prenovo in agresivne posege v zaščitene spomenike ali njihovo neposredno okolico: Delavski dom, Cukrarna, Kapitelj, Rohrmanova palača na Gregorčičevi, Severjeve učne delavnice, Tiskarna Mladinska knjiga, stavba AMZS, Tivoli, Krakovo, vilske četrti Rožne doline in južnega Bežigrada itd.

Vsi ti primeri kažejo, da Ljubljana pravzaprav ne potrebuje spomeniškovarstvene službe, saj je ne upošteva ali pa jo ima morda le zato, da »otežuje življenje« malim investitorjem. O pomembnih zadevah se dogovorijo na višjih ravneh. Zanimivo je, da celo tisti, ki so najbolj odgovorni za varstvo kulturne dediščine pri MIK, MOL ali na ZVKD, bolje sodelujejo z mestnimi oblastmi in novimi investitorji kot pa s svojimi službami. Po izjavah investitorja za medije je mogoče sklepati, da je od spomeniške službe že dobil predhodno zagotovilo, da bo dobil soglasje. Težko je namreč verjeti, da bi bil pripravljen vlagati tako veliko sredstva v natečaj, če ne bi bil prepričan, da bo projekt lahko tudi izvedel.

Kljub vstopu v EU je natečaj žal ponovno pokazal, da lokalna politika še ni presegla provincialne miselnosti, saj misli, da bo Ljubljana postala evropska prestolnica, če bo uničila lokalno identiteto in tudi arhitekturno »globalizirala« mesto. To je povsem v nasprotju z vizijo evropskega prostorskega razvoja (ESDP), ki so jo opredelile članice EU. V resnici bo Ljubljana postala evropska prestolnica le, če bo znala svojo dediščino ceniti, identiteto pa ohraniti in jo krepiti. Pa ne tako, da bo zmagovalni projekt, ki nikakor ne sodi v njen prostor, primerjala s Plečnikovo Ljubljano, kot je storil predsednik natečajne žirije, arhitekt Boris Podrecca, pač pa tako, da bo v razvoju mesta nadaljevala tradicijo arhitekta, ki je iz Ljubljane v resnici naredil evropsko kulturno prestolnico. To seveda ne pomeni, da se ne bi smela povezovati z Evropo tudi tako, da vabi k sodelovanju priznane tuje arhitekte (Kolizej je dokaz, da je to počela že pred več kot 150 leti), vendar mora tudi od njih zahtevati, da upoštevajo nje-no merilo in njen genius loci. Ne bi pa smela dovoliti, da tujci, ki ne poznajo

mesta in si očitno tudi ne prizadevajo, da bi ga globlje spoznali, v njej izvajajo nekakšne vaje v slogu. Takšni projekti, ki so sicer vredni vsega spoštovanja, mestu ne bodo prinesli nove kvalitete in gotovo iz njega ne bodo naredili evropske prestolnice, kajti lahko bi stali kjerkoli. Razprave o tem, kako dobro so natečajni projekti, in še zlasti nagrajeni, umeščeni v kontekst mesta, ki smo jih slišali na otvoritvi razstave, pa se mi, milo rečeno, zdijo smešne.

Objavljeno v Delu 12. 11. 2004